

سرشناسه	شاهچراغی، آزاده، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور	محیط در محیط: کاربرد روان شناسی محیطی در معماری و شهرسازی / تألیف آزاده شاهچراغی، علیرضا بندرآباد.
مشخصات نشر	تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۵۷۲ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول: ۲۲ × ۲۹ م.س.
شابک	978-600-133-181-7
وضعیت فهرست نویسی	آریا
عنوان به انگلیسی	Environed in Environment: Application of Environmental Psychology in Architecture and Urban Design
یادداشت	کتابنامه: ص: ۵۴۴ - ۵۴۷ همچنین به صورت زیرنویس.
عنوان دیگر	کاربرد روان شناسی محیطی در معماری و شهرسازی.
موضوع	معماری - طراحی - جنبه‌های روانشناسی
موضوع	شهرسازی - طرح و برنامه‌ریزی - روش‌شناسی
موضوع	روان‌شناسی محیط زیست
شماره افزوده	بندرآباد، علیرضا
شماره افزوده	سازمان جهاد دانشگاهی تهران. انتشارات
رده بندی کنگره	۱۲۹۴ م۳ ۱۶ش / NAT۷۵۰
رده بندی دیویی	۷۲۹۱۰۱۹
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۶۰۷۹۸

محیط در محیط: کاربرد روان‌شناسی محیطی در معماری و شهرسازی

نویسندگان: دکتر آزاده شاهچراغی - دکتر علیرضا بندرآباد

ویراستار ادبی: گیتی سبزواری

ناشر: انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران

طراح متن و جلد: سعید صحابی

ناظر چاپ: احمد آرش

لیتوگرافی: زاویه نور

چاپ و صحافی: شریف

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

قیمت: ۵۹/۵۰۰ تومان

نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۳۹۴

ISBN: 978-600-133-181-7

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۱۸۱-۷

<http://nashr.jahat.ir>

نشانی: تهران - صندوق پستی ۱۸۶-۱۳۱۴۵

en.jahat@gmail.com

تلفن: ۶۶۹۵۵۷۵۳ - تلفکس: ۶۶۹۵۴۳۶۸

تلفن مراکز بخش: ۶۶۴۹۰۷۴۰ - ۶۶۴۹۰۷۴۲

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف یا ناشر تکثیر و کپی‌برداری نماید مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

یادداشت‌ها بر کتاب به ترتیب الفبایی

یادداشتی به قلم دکتر ایرج اعتصام / ۸

یادداشتی به قلم دکتر علی عسگری / ۹

یادداشتی به قلم دکتر علیرضا عینی فر / ۱۰

یادداشتی به قلم دکتر حمید ماجدی / ۱۱

پیشگفتار نویسندگان / ۱۲

بخش اول: روان و محیط / ۱۵

ما و محیط / ۱۶

• فصل اول: مبانی نظری روان‌شناسی محیطی / ۱۸

دانش روان‌شناسی محیط / ۱۹ تاریخچه پیدایش روان‌شناسی محیطی / ۲۱ توجه به روان‌شناسی محیطی در معماری و شهرسازی / ۲۳ محیط / ۲۶ انسان / ۳۰ رابطه انسان و محیط: ده نظریه پایه / ۳۲ الف- نگرش متمرکز بر انسان / ۳۲ یادگیری انسان از محیط اجتماعی: نظریه‌ی یادگیری اجتماعی / ۳۲ محیط پاسخده به نیازانسان: هرم نیازهای انسان / ۳۳ کنترل انسان بر محیط: نظریه‌های کنترل / ۳۴ سازگاری انسان با محیط: نظریه‌ی سطح سازگاری / ۳۵ ب- نگرش متمرکز بر محیط / ۳۷ نظریه‌های حفاظت از محیط زیست / ۳۷ ج- نگرش تعاملی انسان و محیط / ۴۰ تعامل انسان و محیط: نظریه‌ی تعامل / ۴۰ مجموعه انسان و محیط: نظریه‌ی تبادل / ۴۰ رشد همزمان انسان و محیط: نظریه‌ی ارگانیزمی / ۴۱ همساختی محیط و رفتار انسان: نظریه‌ی قرارگاه رفتاری / ۴۱ این همانی انسان و محیط: نظریه‌های ادراکی- فلسفی / ۴۲ شاخه‌های تخصصی دانش روان‌شناسی محیط / ۴۷

• فصل دوم: علوم رفتار محیطی / ۵۲

رفتار / ۵۳ رفتار فیزیولوژیک / ۵۴ رفتار اجتماعی / ۵۶ علم پروکسمیک و مفاهیم رفتار اجتماعی / ۵۶ ازدحام / ۵۷ پیامدهای ازدحام: سیاه چال رفتاری / ۵۹ طراحی روان‌شناسانه (۱): طراحی متابولیسمی / ۶۲ قلمرو / ۶۶ انواع قلمرو / ۶۷ عوامل شکل دهنده به قلمرو / ۷۰ رفتار قلمروپایی / ۷۰ طراحی روان‌شناسانه (۲): گرافیک محیطی / ۷۲ فضای شخصی / ۷۴ انواع فاصله اجتماعی در انسان / ۷۵ عوامل مؤثر بر فضای شخصی / ۷۷ طراحی روان‌شناسانه (۳): طراحی اجتماع پذیری و اجتماع‌گریزی / ۸۰ خلوت / ۸۵ مفهوم خلوت / ۸۵ روش‌های تأمین خلوت / ۸۷ فواید تأمین خلوت / ۸۹ طراحی روان‌شناسانه (۴): طراحی انعطاف پذیری / ۹۰

رفتار محیطی / ۹۲ محیط رفتاری / ۹۳ روان‌شناسی اکولوژیک (بوم‌شناختی) / ۹۴ قرارگاه رفتاری / ۹۴ ویژگی‌های قرارگاه رفتاری / ۹۶ قدرت قرارگاه رفتاری / ۱۰۰ سینومرف و عوامل شکل دهنده آن / ۱۰۱ نقد نظریه قرارگاه رفتاری / ۱۰۴ دو نظریه منتج از قرارگاه رفتاری / ۱۰۵ نظریه قابلیت محیط / ۱۰۵ ویژگی‌های قابلیت محیط / ۱۰۷ طراحی روان

شناسانه (۵): طراحی قابلیت محور/ ۱۱۲ نظریه کیفیت دعوت کنندگی محیط/ ۱۱۶
طراحی روان شناسانه (۶): طراحی رفتارگرا/ ۱۱۸

• فصل سوم: علوم ادراک و شناخت محیطی/ ۱۲۴

الف: ادراک و شناخت در حکمت/ ۱۲۵ ب: ادراک و شناخت در علم/ ۱۲۸ نظریه‌های
ادراک و شناخت/ ۱۳۰ ۱- الگوی عدسی برانسویک/ ۱۳۰ ۲- نظریه گشتالت ادراک/ ۱۳۱
۳- نظریه کنش متقابل ادراک/ ۱۳۵ ۴- نظریه اکولوژیک ادراک/ ۱۳۶ طراحی روان
شناسانه (۷): طراحی پایه ادراکی/ ۱۳۹

احساس محیط ۱۴۲ علم سایکو فیزیک/ ۱۴۳ احساس/ ۱۴۳ حواس انسان/ ۱۴۴
بینایی/ ۱۴۵ بینایی بر اساس حرکات ساکادی/ ۱۴۶ شنوایی/ ۱۴۹ حواس تنی/ ۱۵۰
حس لامسه/ ۱۵۱ حس فشار/ ۱۵۴ حس تماس/ ۱۵۴ حس لرزش/ ۱۵۵ حس
حرارتی/ ۱۵۵ حس درد/ ۱۵۶ حواس وضعی- عضلانی/ ۱۵۷ حس جا و مکان/ ۱۵۷
حس حرکت/ ۱۵۷ حس تعادل/ ۱۸۷ حس نیرو/ ۱۵۸ حس شیمیایی/ ۱۵۸ بویایی/ ۱۵۸
حس چشایی/ ۱۵۹ احساس عمومی/ ۱۶۱ حس جهت یابی/ ۱۶۱ همبستگی حواس
انسان/ ۱۶۳ همبستگی حواس و ادراک انسان/ ۱۶۳ طراحی روان شناسانه (۸):
معماری چند حسی/ ۱۶۶

ادراک محیط/ ۱۷۶ تعریف ادراک/ ۱۷۶ ادراک شکل/ ۱۷۹ روش‌های ادراک/ ۱۷۹
تئوری نسبیت در ادراک/ ۱۷۹ عوامل اجتماعی مؤثر بر ادراک/ ۱۸۱ تفاوت‌های
ادراکی/ ۱۸۳ تفاوت‌های ادراکی در سنین کودکی/ ۱۸۳ ادراک فضای پروژکتیو- فضای
اقلیدسی در کودکان/ ۱۸۶ تفاوت‌های ادراکی در سنین سالمندی/ ۱۸۸ طراحی روان
شناسانه (۹): طراحی همساز با ادراک/ ۱۸۹ تفاوت‌های ادراکی زنان و مردان/ ۱۹۰
تفاوت‌های مغز زنان و مردان/ ۱۹۰ تفاوت‌های زنان و مردان در احساس محیطی/ ۱۹۱
تفاوت‌ها در بینایی/ ۱۹۱ تفاوت‌ها در شنوایی/ ۱۹۲ تفاوت‌ها در چشایی و بویایی/ ۱۹۲
تفاوت‌ها در لامسه/ ۱۹۳ تفاوت‌های زنان و مردان در ادراک محیط/ ۱۹۴ ادراک سه
بعدی، تجسم فضایی/ ۱۹۵ طراحی روان شناسانه (۱۰): برنامه‌ریزی کل نگر،
طراحی جزء نگر/ ۱۹۷ خطای ادراکی، اختلالات ادراکی/ ۱۹۹ پدیده‌های منجر به
خطا/ ۲۰۳ طراحی روان شناسانه (۱۱): طراحی مبهم یا فریبنده/ ۲۰۴

شناخت محیط/ ۲۰۸ طراحی روان شناسانه (۱۲): طراحی یادآور/ ۲۱۰ مدل ادراک
و شناخت محیط/ ۲۱۵

• فصل چهارم: زیبایی‌شناسی محیطی و حس مکان/ ۲۱۸

زیبایی در گذر زمان/ ۲۲۰ فلسفه هنر و ادراک زیبایی/ ۲۲۳ زیبایی‌شناسی محیطی/ ۲۲۵
زیبایی‌شناسی شکلی/ ۲۲۸ زیبایی‌شناسایی حسی/ ۲۲۸ زیبایی حرارتی/ ۲۲۹ حواس
و تداعی زیبایی/ ۲۳۱ زیبایی‌شناسی نمادین/ ۲۳۱ معنای محیط/ ۲۳۳ تفاوت معنا و
زیبایی در محیط/ ۲۳۵ علم زیبایی‌شناسی/ ۲۳۶ معیار های احساس زیبایی/ ۲۳۸
خواص مرتبط به هم/ ۲۳۸ قوانین ترجیحات در محیط/ ۲۳۸ فرمول اندازه‌گیری
زیبایی/ ۲۴۰ پارادایم، ارزش‌های زیباشناختی، سبک، مد/ ۲۴۰ سبک/ ۲۴۶ سلیقه و
زیبایی میرا/ ۲۴۶ بدسلیقگی و زیبایی کیچ/ ۲۴۷ زیبایی مردم پسند و زیبایی معمار

پسند/۲۵۰ طراحی روانشناسانه(۱۳): خلق دشوار زیبایی/۲۵۴

مکان وحس مکان/۲۵۹ مکان/۲۶۰ مکان در حکمت/۲۶۰ مکان در فلسفه پدیدار
شناسی/۲۶۱ رابطه فرد و محیط/۲۶۵ تجربه مکان/۲۶۷ مکان در علم روان‌شناسی/۲۶۹
ادراک مکان/۲۷۰ حس مکان وسطوح آن/۲۷۲ بی مکانی/۲۷۴ آگاهی از مکان/۲۷۴
تعلق مکان/۲۷۴ دلبستگی مکان/۲۷۵ وابستگی مکان/۲۷۵ مداخله درمکان/۲۷۵
فداکاری برای حفظ مکان/۲۷۵ هویت مکانی/۲۷۶ وحدت با مکان/۲۷۶ روح
مکان/۲۷۶ عوامل سازنده مکان/۲۷۷ مقیاس‌های رخداد و شکل دهی به حس
مکان/۲۸۱ حس مکان در مقیاس خانه/۲۸۱ حس مکان در مقیاس شهر/۲۸۲ حس
مکان در منظر ومناطق طبیعی/۲۸۳ حس مکان در مناطق تاریخی/۲۸۴ طراحی
روان شناسانه(۱۴): آفرینش مکان/۲۸۵

بخش دوم: مخاط در محیط/۲۸۷

• فصل پنجم: مخاط در محیط های داخلی/۲۸۸

معماری داخلی/۲۹۰ طراحی داخلی/۲۹۰ دکوراتور داخلی/۲۹۱-۱ نور/۲۹۲ نور،
محیط، روان/۲۹۴ نور و احساس معنویت/۲۹۵ نور و هوش هیجانی/۲۹۹ نور و
آسایش/۲۹۹ نور و یادگیری/۲۹۹ نور و احساس خستگی و اضطراب/۲۹۹ نور و
افسردگی/۳۰۰ نور و یادگیری/۳۰۰ نور و درمانگری/۳۰۰ فقدان نور و خودکشی/۳۰۱
طراحی طیف کامل نور/۳۰۱ آلودگی نوری و محیط‌های داخلی/۳۰۵-۲ رنگ/۳۰۸
رنگ و چرخه آن/۳۰۹ رنگ و ادراک/۳۰۹ رنگ و روان/۳۰۹ رنگ و رفتار/۳۱۰ رنگ
و آموزش/۳۱۱ رنگ و سکونت/۳۱۱ رنگ و درمان/۳۱۳ رنگ و طراحی روان‌شناسانه
۳۱۳ نور و رنگ/۳۱۸-۳ صدا/۳۱۹ علم صدا/۳۲۰ گوش‌انداز یا صدا در محیط/۳۲۱
صدا در نامکان‌ها/۳۲۲ صدا و روان/۳۲۳ طراحی صدای محیط‌های داخلی/۳۲۴
۴-هوا/۳۳۲ آلودگی هوا وتأثیرات روانی/۳۳۲ هوا و محیط داخلی/۳۳۳-۵
ماده/۳۳۶

• فصل ششم: مخاط در معماری/۳۴۰

۱-محیط سکونتی/۳۴۴ خانه/۳۴۴ مجتمع‌ها و برج‌های مسکونی/۳۴۶-۲ محیط
مراقبتی/۳۴۸ شیرخوارگاه و پرورشگاه/۳۴۸ خانه سالمندان/۳۵۱ زندان/۳۵۵ مراکز
ترک اعتیاد/۳۶۰-۳ محیط یادگیری/۳۶۳ مهد/۳۶۳ مدرسه/۳۶۷-۴ محیط
کار/۳۷۲ دفاتر اداری/۳۷۲ دفاتر خلاق/۳۵۷ محیط کارصنعتی/۳۷۸-۵ محیط
تجارت/۳۸۱-۶ محیط قضاوت/۳۸۷-۷ محیط نظامی/۳۹۰-۸ محیط
گذر/۳۹۴ فرودگاه/۳۹۴ مترو/۳۹۷-۹ محیط درمان/۴۰۰ بیمارستان/۴۰۰
محیط درمان کودکان/۴۰۴-۱۰ موزه/۴۰۸ مخاط در محیط معماری/۴۱۱

• فصل هفتم: مخاط در منظر/۴۱۲

۱-خطیعت و روان/۴۱۵-۲ طبیعت دوستی (بیوفیلیا)/۴۱۶-۳ منظر شفابخش/۴۲۱
۴-پارک های شهری/۴۲۷-۵ منظر شهری و شهرسازی منظر/۴۳۳

• فصل هشتم: محاط در شهر/۴۳۶

۱- راه یابی و مسیر یابی/۴۳۹ نقشه برداری ذهنی و مسیریابی/۴۴۴ مسیریابی برای عابران پیاده/۴۴۴ شناخت و دانش مکانی/۴۴۵ نقشه‌های شناختی/۴۴۵ مسیریابی افراد پریشان حواس/۴۴۷ موانع پنهان برای افراد ناتوان/۴۴۷ نشانه‌ها در مسیریابی/۴۴۹ کاربردی بودن دانش مسیریابی/۴۴۹ ۲- جرم و فضاهای امن شهری/۴۵۱ امنیت در شهر/۴۵۲ پیشگیری از جرم به وسیله طراحی محیط/۴۵۲ نظارت توسط ساکنین/۴۵۴ تضعیف جرم توسط طراحی شهری/۴۵۴ مدل فضاهای قابل دفاع/۴۵۵ حضور مردم و افزایش حس امنیت/۴۵۷ نظریه پنجره شکسته/۴۵۷ چهار اصل اجرایی پیشگیری از جرم/۴۵۷ نظریه انتخاب منطقی/۴۵۸ فضاهای گمشده/۴۵۸ ۳- تخریب گرایی- وندالیسم/۴۵۹ موضوعات و فضاهای مورد تخریب/۴۶۲ عوامل تخریب گرایی/۴۶۴ انواع وندالیسم/رایج/۴۶۶ نظریه برآیند/۴۷۰ پدیده گلوله برفی/۴۷۱ ۴- تصویر ذهنی از شهر/۴۷۳ نقشه شناختی/۴۷۵ کاربرد نقشه شناختی در شهر/۴۷۶ اشکالات نقشه‌های شناختی/۴۷۸ ۵- خارج از مکان و پدیده دستفروشی در شهر/۴۷۸ ۶- شهر و حواس انسان/۴۸۰ ۷- پاتوق‌های شهری/۴۸۷ ۸- روان‌شناسی محیطی و نظریه‌های نوین شهرسازی/۴۹۱ شهر دوستدار کودک/۴۹۱ شهر دوستدار سالمند/۴۹۲ شهر خلاق/۴۹۳

• فصل نهم: محاط در محیط ویژه/۴۹۶

۱- محیط‌های ویژه مراقبتی/۴۹۶ آسایشگاه معلولان ذهنی/۴۹۸ محیط زندگی مبتلایان به اوتیسم/۵۰۱ ۲- محیط های بحرانی/۵۰۳ اردوگاه اسکان موقت/۵۰۳ ۳- محیط واقعیت مجازی/۵۱۰

بخش سوم: طراحی روانشناسانه محیط/۵۱۷

• فصل دهم: به سوی طراحی علمی/۵۱۸

طراحی: هنر علمی/۵۱۹ طراحی گروهی/۵۲۰ بازنگری در فرآیند طراحی/۵۲۳
نیوند پژوهش و طراحی/۵۲۶ سخن پایانی/۵۳۳

فهرست‌ها/۵۳۷

فهرست نظریه‌ها و مفاهیم/۵۳۷ فهرست نظریه پردازان و اشخاص/۵۳۸ فهرست مکان‌ها و نمونه‌ها/۵۴۰ فهرست منابع و مآخذ تصاویر/۵۴۲ فهرست منابع و مآخذ(فارسی/انگلیسی/وب)/۵۴۶

خلاصه انگلیسی کتاب/۵۷۱

یادداشتی به قلم دکتر ایرج اعتصام

توجه به محیط‌زیست انسان از دهه‌ی ۱۹۵۰ میلادی اوج گرفت که شاید تخریب‌های گسترده و فاجعه‌آمیز جنگ جهانی اول و دوم از دلایل عمده‌ی آن بوده باشد. آنچه را که بشر با ابزار و وسایل اولیه در طول قرن‌ها به تخریب‌های تدریجی و پراکنده‌ی طبیعت و محیط پرداخته بود با بکارگیری ابزار پیشرفته جنگی و بمباران‌ها به طور ناگهانی و متمرکز به تخریب غیر قابل تصور مبدل شد که در این رابطه فاجعه هیروشیما را هرگز نمی‌توان از یاد برد.

در نیمه‌ی دوم قرن بیستم سازمان‌های جهانی مانند سازمان ملل متحد، مراکز علمی و دانشگاهی، گروه‌های سیاسی و اجتماعی با بررسی اثرات سوءروانی، اجتماعی و اقتصادی به این تخریب‌های محیطی پرداخته و بیانیه‌ها و راه‌حل‌های متعددی را ارائه نمودند. پس از آن گویی انسان وظیفه‌ی مسئولانه‌تری نسبت به نگهداری محیط زندگی خود پیدا کرد و دانشگاه‌ها به ایجاد رشته‌های مرتبط با محیط‌زیستن و زندگی انسان پرداختند. آنچه در نیمه‌ی دوم قرن بیستم در زمینه‌ی مسائل محیط صورت گرفته بود و با علاقمندی و اظهار نظر دانشمندان و کارشناسان گنجینه‌ی ارزشمندی را در زمینه‌ی حفاظت محیط‌زیست و رابطه‌ی انسان و محیط تشکیل داده بود، در آغاز قرن بیست و یکم با پیشرفت‌های سریع تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات بازتابی جهانی و گسترده‌تر یافته و علاوه بر توصیه‌های کلیدی به جنبه‌های انسانی، نقش و موقعیت انسان در محیط زندگی و بالاخره روان‌شناسی محیطی توجه روز افزونی شد که امروزه در پی این موضوع ادبیات و متون مربوط به انسان و محیط زندگی او به صورت جهانی رو به افزایش است. در ایران نیز علاوه بر ایجاد سازمان‌های مرتبط با چالش‌های مطرح شده، در سال‌های اخیر شاهد نشر مقالات و کتب مربوط به انسان و محیط بوده‌ایم که کتاب "محاط در محیط: کاربرد روان‌شناسی محیطی در معماری و شهرسازی" مصداق بارز و بسیار با اهمیت آن است.

این کتاب که توسط یک زوج فرهیخته دانشگاهی، خانم دکتر آزاده شاهچراغی و آقای دکتر علیرضا بندرآباد نوشته شده شامل معرفی و تحلیل اطلاعات بسیار ارزنده و مفیدی در تمام زمینه‌های مربوط به شناخت محیط و نیز رابطه‌ی انسان با محیط است. مطالعه این کتاب جامع و ارزشمند را به کلیه‌ی علاقمندان به این موضوع مهم یعنی آسیب‌شناسی و رفع مشکلات رابطه‌ی انسان و محیط زندگی‌اش، به خصوص به استادان و دانشجویان معماری، منظر و شهرسازی قویاً توصیه می‌کنم و موفقیت بیش از پیش نویسندگان گرامی کتاب را از خداوند متعال خواستارم.

دکتر ایرج اعتصام

استاد معماری و شهرسازی پردیس هنرهای زیبا- دانشگاه تهران

به قدر دانش خود هر کسی کند ادراک

اگرچه بیشتر ما محیط را تقریباً به یک شکل حس می‌کنیم اما برداشت و ادراکمان از محیط و به خصوص محیط مصنوع همانند اثرات انگشتانمان متفاوت است. از این رو همان طوطی که همه ی ما به یک اندازه از یک محیط لذت نمی‌بریم، به یک اندازه هم از آن بیزار نیستیم. همچنین، ادراک ما از محیط پدیده ای پویا بوده و در طول زمان همراه با افزایش سن و آگاهی و تجربه تغییر می‌کند. به خصوص دانش و آگاهی نقش کلیدی در تغییرات ادراکی ما از محیط اطرافمان دارند و به قول حافظ "به قدر دانش خود هر کسی کند ادراک".

درک و برداشت ما به عنوان یک فرد عادی و یا به عنوان یک معمار، طراح و یا شهرساز از محیط می‌تواند بر شرایط زندگی دیگران اثر بگذارد. به عنوان مثال درک و برداشت والدین از محیط زندگی خود (واحد همسایگی و شهر محل سکونت) بر زندگی حال و آینده فرزندان اثر می‌گذارد، زیرا آن‌ها معمولاً فرصت‌های حضور و تجربه‌ی فرزندان‌شان در محیط را بر پایه درک و برداشتی که خودشان از محیط دارند استوار می‌کنند. به همین ترتیب درک و برداشت کارشناسان از محیط بر زندگی مردم و استفاده‌کنندگان از آن‌ها در حال و آینده اثر می‌گذارد. بسیاری از عناصری که مهندسان، معماران، طراحان و برنامه‌ریزان می‌سازند برای سال‌هایی طولانی باقی خواهند ماند؛ این رو لازم است که این ساخت و سازها نه تنها نیازهای فیزیکی و روانی نسل‌های فعلی بلکه نسل‌های آتی را نیز در حدی مناسب در نظر بگیرند.

همان گونه که در این کتاب به تفصیل خواهیم دید هم شخصیت انسان از محیط تاثیر می‌پذیرد و هم انسان‌ها متناسب با ویژگی‌هایشان بر محیط پیرامون خود اثر می‌گذارند. اما ماهیت ساخت و سازها در دنیای معاصر همانند همه فعالیت‌های دیگر به گونه‌ای است که عده‌ای محدود با ملاحظات متعدد فضاها را برای دیگران می‌سازند. بنابراین بسیاری از مردم دخالت چندانی در ساخت و توسعه‌ی فضاهایی که در آن کار، زندگی، تفریح، تحصیل، ورزش، مراجعه، نیایش و خرید می‌کنند ندارند. بهداشت روانی افراد یک جامعه تا حد زیادی متأثر از کیفیت محیطی است که در آن زندگی می‌کنند. فضاهای درونی و بیرونی ساختمان‌ها می‌توانند عاملی در ایجاد و توسعه‌ی افسردگی از یک طرف و نشاط و شادی از طرف دیگر باشند. اینکه معماران، طراحان و برنامه‌ریزان بتوانند این عوامل را شناسایی کرده و آن‌ها را در طرح‌ها و برنامه‌های ساختمان‌ها و محیط شهری در نظر بگیرند از اهمیت زیادی برخوردار است. این در حالی است که این محیط‌ها تأثیرات عمیق و دایمی بر جسم و روان آنها دارند. برخی از این محیط‌ها همچون زندان خسته‌کننده، بی‌نشاط، خشک و آزار دهنده هستند و برخی دیگر جذاب، زنده و دوست‌داشتنی می‌باشند. این‌ها خصایصی است که طراحان و معماران و برنامه‌ریزان با در نظر گرفتن نیازهای جسمی و روانی استفاده‌کنندگان در کنار سایر عواملی که بر تصمیمات و طرح‌های آنها اثر می‌گذارد به فضاها می‌دهند. از این رو آشنایی کارشناسان و برنامه‌ریزان با این اثرات و ایجاد شرایطی که امنیت و آسایش افراد را در این محیط‌ها تأمین نمایند بسیار مهم و مسئولانه است و دانش پژوهان باید دانش و آگاهی کافی در این زمینه‌ها کسب نمایند. معماران، طراحان و برنامه‌ریزان با تجربه‌ی همگی بر این مسائل واقف هستند و غالباً به این مسأله توجه خوبی دارند و در بسیاری از دانشگاه‌های جهان روان‌شناسی محیط. اکنون به عنوان درسی مهم تلقی می‌شود و سالانه تحقیقات زیادی در این زمینه انجام می‌گردد. تهیه و انتشار کتاب‌هایی که بتواند دستاورد این تجربیات و تحقیقات را در اختیار دانش پژوهان معماری، طراحی و شهرسازی قرار دهد کاری لازم و اساسی است. بسیار خرسندم که دوستان و همکاران گرامی خانم دکتر شاهچراغی و دکتر بندرآباد با تحمل زحمات فراوان و تلاش‌های خستگی‌ناپذیر با تهیه‌ی این کتاب ارزشمند گامی اساسی در این راستا برداشته‌اند. اطمینان دارم که این کتاب و مطالب آن راهنمای خوبی برای دانشجویان، پژوهشگران و کارشناسان علاقمند به این مباحث می‌باشد.

دکتر علی عسگری

دانشیار دانشگاه یورک، تورنتو، کانادا

یادداشتی به قلم دکتر علیرضا عینی فر

تعریف سنتی تئوری یا مبانی نظری معماری در خواستگاه شکل‌گیری نظریه‌ها در غرب، با درجات بالایی مبتنی بر بایدها و بنیان‌های ارزشی بوده است. پرسش اساسی در این نظریه‌ها چگونگی و چیستی معماری خوب است. به تبع این رویه نظام نقد معماری نیز با برداشت ذهنی معماران و طراحان شهری، بیرونی و بر نگاه آپژکتیو یا عینی به معماری مبتنی بوده است. ایستادن در بیرون فضای انسان‌ساخت و نقد آن به عنوان جسمی خارج از ذهن، تا حدود زیادی از مبانی نظریه گشتالت که اساس تدوین پایه و اصول طراحی در محیط‌های دانشگاهی از جمله باوهاس بوده، متأثر است. تحول تاثیرگذار در این زمینه تکوین علم روان‌شناسی اکولوژیک، تقریباً در میانه قرن بیستم میلادی است که تعریف روان‌شناسی را از علم مطالعه روان و رفتار فردی انسان، به مطالعه روان انسان با تمام تعلقات محیطی و رفتارهای بین فردی تغییر داد. در این تعریف، بر خلاف نظریه گشتالت، نقد معماری اگرچه در محیط روزمره زندگی انجام می‌شود، نقدی درونی است و آنچه در ذهن انسان از دریافت‌های محیطی و فهم عمومی بدست می‌آید، معیار قضاوت راجع به محیط است. به این ترتیب معمار یا منتقد معماری برای نگاه بیرونی به محیط علاوه بر دانسته‌های قبلی، دریافت‌های احتمالی مردم از محیط را نیز در نظر می‌گیرد و به جای اعتقاد به جبریت کالبدی، رابطه تعاملی میان محیط و رفتار انسان را می‌پذیرد.

در این بین پرسش این است که، آیا نظریه‌های انسان-محیط با آوردن مفاهیم روان‌شناختی از محیط آزمایشگاهی به محیط زندگی روزمره، به ضرورت، جایگزین نظریه‌های کلاسیک قبلی شده‌اند. نظریه‌های معماری تمایز فراوانی میان نظریه‌های متناظر قائل شده‌اند. در این نظریه‌ها به فراوانی پرسش از این یا آن، هست‌ها یا بایدها، نظریه‌های اثباتی یا هنجاری، نظریه‌های فرآیندی یا محتوایی، برنامه یا الگو، عینی یا ذهنی، و غیره مشاهده می‌شود. با تکوین نظریه‌های جدید محیطی در فضای مابین این تمایزات، می‌توان به مجموعه‌ای از "هم این" و "هم آن" توجه کرد و جامعیت نظریه‌ها بیش از تمایز آن‌ها می‌تواند به طراحان جهت دهد. در فضای وصل نظریه‌ها، مطالعه محیط و رفتارها و دانستن قضاوت و نظرهای مردم، می‌تواند مکمل دیدگاه نظری طراحان در شکل‌گیری معماری باشد. البته این دیدگاه نافی بروز خلاقیت طراح نبوده و در واقع مطالعه سامان‌یافته محیط، می‌تواند شروع بروز خلاقیت طراح، ورود آگاهانه به مرحله طراحی و آفرینش مطلوب‌تر آثار جدید معماری باشد.

در ایران مباحث مربوط به علوم رفتاری و روانشناسی محیط با ترجمه کتاب آفرینش نظریه معماری؛ نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، نوشته جان لنگ، معرفی شد. پس از تالیف کتاب مذکور، در سال‌های اخیر، جدای از تالیف کتاب‌ها و مقالات فراوان در این حوزه، تاثیر این نگاه جدید بر جهت‌گیری کارگاه‌های عملی معماری در مراکز آموزشی به روشنی دیده می‌شود. هر چند که جای خالی این نگاه در بسیاری از دفاتر معماری نیز کماکان مشهود است. بسیاری از طرح‌های معماری در این دفاتر بیش از آن که مبتنی بر تجربه ایرانی از معماری باشد، حاصل سلیقه شخصی معمار و انتقال تجربه‌های دیگران از کارکردهای معماری است. کتاب حاضر که حاصل تلاش چندساله مولفان است، می‌تواند ضمن تقویت فضای وصل نظریه‌ها و جامعیت بخشیدن به مبانی نظری معماری، در تداوم ایرانی کردن مطالعات این زمینه و در اختیار قرار دادن منابع متنوع و همچنین نزدیک کردن مطالعات بنیانی به کاربردهای موثر در طراحی، مفید باشد. کتاب به درستی به تبیین رابطه متقابل "انسان و محیط" می‌پردازد و بجای رابطه ظرف و مظهر، انسان را به عنوان نقش‌آفرین اصلی زندگی در محیط طبیعی و انسان-ساخت، محاط می‌بیند. البته رابطه انسان و محیط محدوده‌های بیش از علم روان‌شناسی را در بر می‌گیرد. انسان‌شناسی، ارتباطات غیر کلامی، مردم‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی، جامعه‌شناسی شهری و بسیاری دیگر از علوم انسانی میان رشته‌ای می‌توانند در تبیین این رابطه موثر باشند. در کتاب به این نکته توجه کافی شده است.

نگاه به آینده، کوشش جمعی در کاربردی کردن نظریه‌ها، پیوند سامان‌یافته‌تر عمل و نظر و توجه کل‌نگر به نظریه‌های معماری است، به گونه‌ای که بایدها و هست‌های نظری مکمل یکدیگر باشند و گفتمان نظری معماری در خدمت غنای طراحی مبتنی بر فرهنگ ایرانی قرار گیرد.

دکتر علیرضا عینی فر

استاد دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا- دانشگاه تهران

یادداشتی به قلم دکتر حمید ماجدی

پیش از دوران معاصر "شهر" در مفهوم عام آن اهمیت داشت اما اکنون این اهمیت توسط طیف وسیع تری از مردم و نیز طیف فراتری از متخصصان ادراک شده است. به همین دلیل با هدف حل مشکلات و معضلات شهری و بهبود وضعیت زندگی در محیط شهرها، تحقیقات و پژوهش های بسیار وسیعی انجام شده یا در حال انجام است.

با اینکه انجام این حجم عظیم از تحقیقات و حرکت به سمت بر طرف کردن مشکلات ستودنی و قابل تأمل است اما موضوع بسیار مهم در این خصوص کاربردی شدن و بکارگیری نتایج تحقیقات در حیطه برنامه ریزی، طراحی و مدیریت شهری است.

در میان انبوهی از گزارش های علمی و تحقیقاتی، برخی از دستاوردها، حاصل مطالعه رابطه بین انسان و محیط است. اغلب این مطالعات و یافته های آن ها در دانش روان شناسی محیطی شکل گرفته که به بررسی متقابل رابطه انسان با محیط در مقیاس های گوناگون از جمله محیط در اندازه شهر، می پردازد. اکنون چند دهه از آغاز تحقیقات در حیطه روان شناسی محیطی و دستیابی به نتایج قابل تأمل در این خصوص می گذرد اما گویی تا بکارگیری این نتایج به طور عملی، در حرفه و آموزش هنوز فاصله داریم.

بارزترین وجه تمایز کتاب "محاط در محیط" نسبت به معدود کتاب های موجود در این زمینه، آشنا کردن مخاطبان کتاب با "کاربرد یافته های روان شناسی محیطی در طراحی معماری و طراحی شهری" است. به این منظور نویسندگان کتاب، خانم دکتر شاهچراغی و آقای دکتر بندرآباد تلاش کرده اند اولاً علاوه بر معرفی و دسته بندی تئوری ها و نظریه های روان شناسی محیطی، آن ها را در همه مقیاس های طراحی داخلی، معماری، منظر و شهرسازی تعمیم دهند. دوم: مثال های بومی و متعلق به فرهنگ کشورمان را تحلیل و ارزیابی کنند که این امر در حوزه روان شناسی محیطی کار بدیعی است. سوم: روش هایی برای بکارگیری یافته های علمی در طراحی یا طراحی روان شناسانه پیشنهاد کنند تا به معنی واقعی کلمه به ترویج کاربردی شدن پژوهش ها نیز کمک کرده باشند. به این منظور در مقیاس شهر، مسائلی همچون راه یابی در شهر، ایجاد فضاهای امن شهری، آسیب شناسی تخریب گرای و وندالیسم در شهر، تصویر ذهنی و شناخت نقشه شهری، تحلیل رفتارهای شهری از جمله دستفروشی در شهر، توجه به طراحی برای همه حواس انسانی در شهر، و یا حتی بررسی چگونگی شکل گیری موضوعی با نام "باتوق" در شهر ها را مد نظر قرار داده اند که برای نخستین بار در کتاب محاط در محیط، این مباحث با مثال هایی از شهرهای ایران همراه شده است. به همین ترتیب نویسندگان این کتاب، در مقیاس و اندازه محیط های داخلی، معماری و منظر نیز مباحث و تئوری های جهانشمول را با مثال ها و تحلیل های بومی همراه کرده اند.

از این رو این کتاب منبع مناسبی برای مطالعات و تحقیقات دانشگاهی و همچنین مرجع خوبی برای بکارگیری یافته های علمی در مجامع حرفه ای خواهد بود که مطالعه آن به همه علاقمندان توصیه می شود.

دکتر حمید ماجدی

ریاست دانشکده هنر و معماری - دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

پیشکش به تمامی فرزندان ایران زمین
و فرزندان آرمان

پیشگفتار نویسندگان

ما به عنوان انسان محاط در محیط هستیم. از سویی ما به محیط شکل می‌دهیم و از سوی دیگر محیط به روان ما شکل می‌بخشد. تشریح و تفسیر این شکل‌دهی و شکل‌گیری بین انسان و محیط، هدف اصلی کتاب "محاط در محیط" است که انگیزه اولیه نوشتن آن به حدود هشت سال پیش بر می‌گردد. یعنی نخستین سال‌هایی که "روان‌شناسی محیطی" به عنوان یک درس تخصصی جدید در مقاطع تحصیلات تکمیلی رشته‌های معماری و شهرسازی معرفی و تدریس آن آغاز شده بود.

جوان بودن این دانش در ایران و کمبود منابع جامع مطالعاتی در زمینه آن و همچنین شروع جنبشی مبتنی بر "آفرینش نظریه در معماری و شهرسازی" به دلیل رشد کمی و کیفی تحصیلات تکمیلی این رشته‌ها در کشور، دلایل مهمی برای نوشتن این کتاب بود. البته هر دو نفر ما به عنوان نویسندگان، پیش از آغاز نوشتن کتاب، در انجام تزه‌های دکتری‌مان، با روان‌شناسی محیطی به عنوان پارادایمی مهم یا به بیان دیگر، پایه آفرینش تئوری، رو به رو شده بودیم اما پس از آنکه در یک دوره فرصت مطالعاتی در "دانشکده مطالعات محیطی" (FES) دانشگاه یورک در کانادا شرکت کردیم و در این حوزه مطالعات تکمیلی انجام دادیم، تصمیم گرفتیم که کتاب پیش روی شما را بنویسیم. یکی از اهداف اصلی نگارش کتاب "محاط در محیط"، آشنایی با کاربرد یافته‌های روان‌شناسی محیطی در طراحی محیط زندگی (شامل مقیاس‌های طراحی داخلی، معماری، معماری منظر، طراحی و برنامه‌ریزی شهری و نیز طراحی در محیط‌های ویژه) است. به همین دلیل در این کتاب علاوه بر شرح تمامی نظریات و تئوری‌های پایه، در روان‌شناسی محیطی، کاربرد آن‌ها در طراحی به صورت مفصل بیان شده و پیشنهادهایی برای طراحی تحت عنوان "طراحی روان‌شناسانه" با قید شماره‌هایی، در انتهای مباحث نظری ارائه شده است. ضمن آنکه در بخش دیگری از کتاب کاربرد یافته‌های مبتنی بر تحقیقات اخیر در این دانش، به طور مشخص در محیط‌ها با کاربری‌های و مقیاس‌های متنوعی شرح داده شده و در بخش نهایی، کتاب شیوه جدیدی در طراحی با عنوان "هنر طراحی علمی" را معرفی کرده است.

از این روست که ساختار کتاب شامل سه بخش اصلی "روان و محیط"، "محاط در محیط" و "طراحی روان‌شناسانه محیط" است. هر یک از این سه بخش هم دارای فصول مجزا از هم‌اند، و هم مانند حلقه‌های تو در تو و زنجیری شکل با هم مرتبط‌اند. تلاش شده تا کتاب مصور به نمونه‌های بومی از ایران و مبتنی بر دانش جهانی باشد.

سه بخش کتاب پیش رو، ده فصل را شکل می‌دهد. در بخش اول کتاب، یعنی "روان و محیط"، مبانی نظری و تئوری‌های پایه‌ی روان‌شناسی محیطی معرفی، تفسیر و تحلیل شده است. با پیش فرض آنکه برخی از مخاطبان محترم کتاب ممکن است آشنایی پیشین با این مباحث نداشته باشند، مطالب از تعاریف پایه آغاز شده و تا طرح مباحث غامض و پیچیده پیش می‌رود. بر این مبنا، فصل نخست کتاب با عنوان "مبانی نظری روان‌شناسی محیطی"، رابطه انسان با محیط و ده نظریه پایه در این دانش را تشریح کرده است. فصل دوم کتاب، عیان‌ترین واکنش انسان به محیط، یعنی رفتار وی در محیط را در قالب "علوم رفتار محیطی" تحلیل و بررسی کرده و مباحث